

*Інна КУБАЙ***СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ У ЧЕХІЇ
ПЕРІОДУ ГУСИТСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ
(ОГЛЯД ІСТОРІОГРАФІЇ)**

У статті здійснено огляд фахової тематичної історіографії, присвяченої суспільно-політичним процесам у Чехії періоду гуситської революції. Автор з'ясовує основні етапи становлення наукових шкіл та формування методологічних підходів щодо вивчення гуситства, аналізує найбільш відомі наукові праці з даної проблематики, характеризує окремі публікації.

Ключові слова: гуситство, гуситствознавство, історіографія, наукова школа, чеські землі.

*Інна КУБАЙ***ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ
В ГУСИТСКОЙ ЧЕХИИ
(ИСТОРИОГРАФИЧЕСКОЕ ОБОЗРЕНИЕ)**

Статья посвящена обзору тематической историографии общественно-политических процессов в гуситской Чехии. Автор рассматривает основные этапы формирования научных школ и методологических подходов которые изучают гуситство, анализирует наиболее известные научные труды избранной проблематики, характеризует отдельные публикации.

Ключевые слова: гуситство, гуситология, историография, научная школа, чешские земли.

*Inna KUBAJ***DER SOZIALEN UND POLITISCHEN PROZESSE
IN HUSSITISCHEN BÖHMEN
(DIE BETRACHTUNG DER GESCHICHTSSCHREIBUNG)**

Der Autor im Artikel betrachtet der thematische Geschichtsschreibung der sozialen und politischen Prozesse in hussitischen Böhmen. Der Autor untersucht die wichtigsten Etappen in der Bildung von der wissenschaftliche hussitische Schulen und Konzeptien, sie analysiert der berühmteste wissenschaftliche Arbeiten dieses Themen und charakterisiert der gesonderte Publikationen.

Stichwörter: Hussiten, der Wissenschaft über Hussiten, die Geschichtsschreibung, die wissenschaftliche Schule, Königreich Böhmen.

У фаховій тематичній історіографії давно сформувалася думка про те, що гуситська революція є чи не найважливішим періодом в політичній історії держави. З огляду на це дана проблематика знайшла своє висвітлення у великій кількості фахових дискурсів і науково-методологічних студій. У межах сучасної богемістики існує низка наукових шкіл, які безпосередньо займаються проблемами гуситології. За влучним іроніч-

ним виразом З.Неєдли: «Скажи мені, що ти пишеш про гуситство, і я скажу тобі, хто ти є» складається враження про онтологічну вартість і гносеологічну актуальність даного пізнання.

Коло питань, пов'язаних із науковим вивченням суспільно-політичних процесів у чеських землях за часів гуситської революції, з точки зору фахового аналізу та інтерпретації опрацьованого матеріалу, знайшло своє вирішення у численних публікаціях, починаючи з середини ХІХ ст. Однак варто сказати, що вказані наукові доробки недостатньо вивчені на рівні самостійного узагальнюючого дослідження. Аналіз виділеної теми обумовлюється й диктується метою даної розвідки, що актуалізується потребою осмислити, систематизувати й підсумувати численні напрацювання вітчизняних та зарубіжних авторів означеного періоду.

Переходячи до характеристики стану наукової розробки проблеми, наголосимо, що на якість досягнень української історичної та політичної науки у дослідженні будь-яких суспільно-політичних процесів не модерної доби впливає низка факторів. Серед них можна виділити ті, які приділяють недостатню або ж не фахову, на наш погляд, увагу до специфіки політичних процесів у Чехії доби пізнього Середньовіччя. По-перше, після розпаду СРСР в Україні залишилося відносно небагато кваліфікованих фахівців з проблематики гуситської революції; по-друге, розробка всебічних наукових досліджень з даного дискурсу не була визначена пріоритетом для українських науковців; по-третє, варто згадати про певні труднощі у дослідженні гуситства як суспільно-політичного феномену, пов'язані з деякою консервативністю підходів українських істориків та політологів щодо різнопланового та всебічного вивчення такого явища, як політичний процес. Такий стан справ є цілком зрозумілим, оскільки він є своєрідним науковим заручником радянської системи ідеологічних цінностей, яка задавала напрям дослідницького дискурсу.

Саме тому, аналізуючи дослідження проблематики впливу гуситства на суспільно-політичну систему Чехії кінця ХІV – початку ХVІ ст., авторка у першу чергу, звертала увагу на наукові дослідження зарубіжних вчених. Загалом, гуситській проблематиці присвячена велика кількість наукової літератури, де різнобічно описані й прокоментовані суспільно-політичні інвазії в чеських землях вищезазначеного періоду. Найчастіше дослідники торкалися питань, пов'язаних із причинами виникнення, сутністю й наслідками революції. Однак наукових робіт, які б безпосередньо стосувалися впливу гуситства на становлення станового суспільства, станово-представницької монархії та «національного» королівства Їржі з Подебрад, є досить мало. Існуючі наявні теоретико-прикладні розробки можна класифікувати за типом видання на енциклопедичні та довідкові видання, праці загального характеру, монографічні дослідження, збірники наукових статей тощо. Ми вважаємо за доцільне якомога тісніше, синкретично поєднати підходи, викладені в існуючих теоретичних розробках, що дозволить нам більш об'єктивно оцінити рівень наукової

уваги стосовно обраної проблематики, описати практичні здобутки й напрацювання, а також віднайти малодосліджені аспекти.

Як зазначалося раніше, з середини ХІХ ст. розпочався якісно новий етап систематичних досліджень гуситської революції у Чехії. Сучасний чеський дослідник Ф. Шмагель влучно зазначив у першому томі «Гуситської революції», що саме Ф. Палацький [60], В. Томек [84], Я. Голл [28] є основоположниками та зачинателями наукової історії гуситства [77, с.15]. Видатний чеський історик Ф. Палацький віднайшов та описав багато цінних джерел, на основі яких він створив свою фундаментальну працю «Історія чеського народу у Чехії та Моравії».

Незважаючи на те, що практично всі його монографії та статті просякнуті духом історичного романтизму, навіть сьогодні проведення будь-яких досліджень з тієї чи іншої гуситствознавчої проблеми передбачає обов'язкове залучення поглядів і думок Ф. Палацького. Продовжив справу Ф. Палацького, взявши за основу позитивістський підхід у вивченні гуситства, його учень В. Томек, який вважав гуситський період одним із найважливіших в історії Чехії, за допомогою якого чеський народ втрутився у європейську історію. Крім того, автор розшукував та опубліковував невідомі джерела, на основі яких досліджував соціально-економічні аспекти розвитку міст (в основному Праги) у цей час.

Однак, безперечно, що у класичному дусі розуміння позитивізму описував гуситські події Я. Голл. Модерні на той час методи критичного аналізу Я. Голл успішно застосовував під час написання своїх праць. На його думку, точне з'ясування фактів, критичний аналіз джерел та об'єктивний виклад історичних подій є ознакою хорошого історика: «Під час вивчення історії досліджуємо перш за все саму історію».

Вчений вважав, що суспільно-політичний розвиток Чехії є незмінною складовою загальноєвропейського процесу розвитку. Пізніше праці, публічні лекції, диспути Я. Голла, зокрема і з Т. Масариком про сенс чеської історії, дадуть життя так званій «школі Я. Голла», куди увійдуть провідні дослідники гуситства (К. Крофт, Й. Пекарж, Й. Шуста, В. Новотни, З. Неєдли) як міжвоєнного, так і післявоєнного періоду в Чехії.

З гострою критикою монографій Й. Пекаржа виступили у другій половині 30-х рр. ХХ ст. марксистськи налаштовані історики та публіцисти (а саме Й. Славік, К. Конрад). Їхньою опорою тоді ще не були мало знані класики марксизму-ленінізму, а соціологічні концепції М. Вебера та Е. Трьольча. Говорячи про втілення в повній мірі ідеологічних настанов Маркса та Енгельса у науковому розумінні та вивченні гуситства, першозачинателем, безумовно, можна вважати Й. Мацека [6]. В працях Й. Мацека проаналізовано соціально-економічний устрій Чехії передгуситського та гуситського періоду розвитку держави. До теоретико-прикладних розробок такого ж характеру можна віднести праці Ф. Бартоша [16] й Р. Каліводи [40]. Дані дослідники, хоча й були представниками позитивістської школи, однак зі вступом Чехословаччини у соціалістичний

період свого розвитку писали в дусі нової ідеології. Зокрема, Ф. Бартош у двох томах своєї праці «Гуситська революція» надав першість економічним та соціальним факторам розвитку чеських земель XV ст., а не суспільно-політичним. Р. Калівода, за адептом класичної марксистської школи, характеризував гуситську революцію як ранньобуржуазну революцію.

На рубежі 70-80-х рр. XX ст. у Чехії з'явилося так зване «молоде покоління» вчених, яке визначило і практично до сьогодні визначає основні напрямки досліджень, пов'язаних з трансформаційними впливами гуситства на суспільно-політичну систему держави. Серед них варто виділити чеських вчених Й. Кейржа [44, 45], П. Чорнея [24, 25] і Ф. Шмагеля [76-81] та німецького науковця Ф. Зайбта [72, 73]. У працях цих авторів найбільш повно розглянуті практично всі проблеми, які пов'язані з суспільно-політичними аспектами гуситської революції. Зокрема, у книзі Й. Кейржа «Гусити» [45] вперше розглядаються елементи правового менталітету суспільства, висвітлюється соціальна структура дореволюційної і революційної Чехії, падіння духовної монополії католицької церкви, а також основні риси розвитку чеського соціуму від Ліпан до Кутногорського миру 1485 р. П. Чорней у своїй праці досить ґрунтовно дослідив соціальні процеси, що відбулися в Чехії напередодні та під час революції. Новим та важливим, з нашої точки зору, у його роботі став аналіз становища національних меншин Чехії XV ст., якому раніше в історіографії не приділялася значна увага. Автор підкреслив, що національна приналежність гуситів мала не менш важливе значення у порівнянні з релігійною як головний критерій поділу у тогочасному суспільстві [25, с. 413].

Чотиритомна праця Ф. Шмагеля «Гуситська революція» стала фундаментальним дослідженням ключових аспектів гуситського періоду. Вчений під час аналізу внутрішніх процесів, які сприяли формуванню гуситської революції, звертає увагу на еволюцію чеської держави і всіх прошарків її населення (духовенства, вищої і нижчої шляхти, міського і сільського населення) у XV ст. Найбільшу користь від гуситських подій, на думку вченого, отримала шляхта, яка, спільними зусиллями провівши процес секуляризації церковних земель, штовхала країну до встановлення станово-представницької монархії [77, с. 159]. Відомий медієвіст Ф. Зайбт чи не вперше охарактеризував гуситство як «станову соціальну революцію», яка відкрила серію так званих ранніх революцій в Європі, що відрізняються від традиційних складним переплетінням економічних, соціальних, політичних і ідеологічних факторів [73, с. 203].

Політичний розвиток інституцій, поглядів і вартостей, які формують систему політичної влади в суспільстві, неможливо розглядати без правової системи. З огляду на це, варто назвати наступні роботи загального характеру, які ґрунтовно дослідили важливі моменти з історії держави та права Чехії, а саме В. Ванечека [99], К. Мали і Ф. Сівака [52]. Робота В. Ванечека побудована у ключі вивчення загальної картини та специфічних рис розвитку держави і права Чехії, у тому числі гуситського й ста-

ново-представницького періоду. Вчений скрупульозно проаналізував структуру населення, становище глави держави й інших представників суспільства, їхній правовий статус, межі здійснення повноважень та управління в землях Чеської корони наприкінці XIV – на початку XVI ст. Подібного роду – колективна праця К. Мали і Ф. Сівака, в якій зокрема найбільший інтерес для нас викликають розділи, присвячені державі і праву за часів гуситської революції та чеській державі періоду станово-представницької монархії.

Як зазначалося раніше, з середини 70-х рр. XX ст. розпочався якісно новий етап вивчення гуситської революції, про що свідчать численні монографічні роботи, написані на основі глибокого історико-філологічного аналізу під новим кутом зору. Характеризуючи їх, розглянемо спочатку ті, в яких аналізуються особливості функціонування чеської держави у догуситський період. У даному контексті необхідно звернути увагу на дослідження З. Фіали [27], А. Барцяка [15], Й. Чехури [22], Й. Яначека [37]. Говорячи про нові аспекти соціально-економічного становища в Чеському королівстві догуситського періоду, і зокрема вплив чуми та епідемій на розвиток держави, безумовно варто згадати працю Й. Чехури [22], дослідження якого доповнюють матеріал, який міститься в монографічних роботах Ф. Шмагеля та П. Чорнея. Окрему групу становлять праці Ф. Кафки [43], Г. Лошера [49], Й. Спевачека [82], Й. Дршка [26], Й. Гоенша [34], які стосуються політичної діяльності Карла IV, Вацлава IV, Сигізмунда Люксембурзького, а також їхньої ролі в просуванні люксембурзької концепції чеської держави. Так, наприклад, Й. Спевачек звертає увагу на те, що період боротьби за корону збігся із зародженням гуситських заворушень і спроб церкви подолати кризу. Підкреслюється, що король Вацлав використав діяльність Яна Гуса у своїй політичній грі, що дозволило набрати силу новим реформаторським віянням [82, с. 29].

Зазначимо, що більш ґрунтовні напрацювання стосовно основних засад побудови та функціонування міжстанових взаємозв'язків у догуситському суспільстві містяться в розробках В. Іваньчака [36], К. Босли [18], Й. Валки [95], окремих наукових статтях Ф. Грауса [29, 30], Д. Тржештіка [85], З. Угліржа [91]. Згадані праці дозволяють стверджувати про суспільно-політичну актуальність цієї проблематики та її адекватне відображення в науковій сфері.

Дослідженням причин виникнення «національного» королівства Їржі з Подебрад займалася чимала когорта зарубіжних науковців. Найбільш яскравим представником даного напрямку є робота Й. Бовбіна «Чеська «національна» монархія» [19]. Аналізуючи розвиток «національних» монархій пізньосередньовічної Європи, автор прийшов до висновку, що правління короля Їржі з Подебрад цілком підпадає під їхнє русло, зважаючи на існуючі елементи та критерії розуміння «національної» монархії. Натомість Ф. Шмагель [78] пов'язує створення чеської «національної» монархії зі зростанням антинімецьких настроїв та національної свідомо-

сті чехів, що було одним з наслідків гуситської революції. У руслі виявленого потрібно зазначити, що окремі праці із висвітлення цієї проблематики належать перу Р. Урбанека [254], Й. Мацека [195], Ф. Геймана [146].

Проблемами дослідження чеської національної свідомості доби пізнього Середньовіччя займалися С. Биліна [21], Ф. Граус [31], А. Озолін [10]. Поряд із зазначеними аспектами науковців також цікавили обставини приходу до влади та політична стратегія «національного» короля. Варто зазначити, що згадана проблематика висвітлена у багатьох роботах. Зокрема, П. Ключіна [48], А. Бахман [14], Р. Урбанек [94] на високому фаховому рівні оцінили особливості правління гуситського короля Їржі з Подебрад. Проте прерогативою в даних роботах є надання опису приходу до влади, перебігу правління короля тощо, внаслідок чого у висвітленні проблеми присутня понятійна логіка, але втрачається момент присутності власної інтерпретації. Схожий підхід до проблеми властивий і Е. Семотановій [74], Ф. Шуберту [83].

Значними теоретико-практичними напрацюваннями характеризуються питання, які безпосередньо стосуються як станово-представницької монархії, так і її основних складових елементів. Важливе місце в розробці міжстанових відносин, а також їхнього місця в політичній системі Чехії належить авторам наукових статей у спеціалізованих виданнях. Активна участь шляхти в гуситській революції як на боці католиків, так і утраквістів поставила перед чеськими дослідниками завдання встановлення мотивів таких суперечливих дій. Для цього вчені звернулися до аналізу стану і структури шляхти кінця XIV – XV ст. Це, насамперед, М. Полівка [66-68], З. Вибірал [101], Й. Валка [95, 96], Д. Тржештік [90], Й. Мезнік [55], Й. Юрок [38], В. Бужек [20], Й. Голечек [35], Б. Зілінський [105] та ін. Визнаним авторитетом у царині дослідження історії розвитку шляхти як суспільного стану є М. Полівка. Автор простежує еволюцію всього шляхетського стану з XIII ст., коли починається процес поділу шляхти на вищу та нижчу аж до його завершення у XV ст. При цьому М. Полівка підкреслює, що участь шляхти в гуситській революції була викликана не стільки поганим матеріальним становищем, як нереалізацією політичних амбіцій в існуючій системі державної влади у країні [66, с. 223-224].

У контексті досліджуваної теми значний інтерес викликають наукові доробки Й. Мезніка [56, 58], Й. Валки [98] та М. Вігоди [102], в яких ґрунтовно проаналізовані взаємовідносини Чехії та Моравії у хронологічній послідовності, крізь призму ленної комунікації моравських і чеських панських родів.

Детальну інформацію стосовно повсякденного життя шляхти, а саме їхньої загальної кількості, походження, феодалного землеволодіння, соціально-економічних і конфесійних проблем, прийняття до стану вищої та нижчої шляхти можна знайти у монографічних працях Й. Класена [47], В. Хладкової [23], С. Зганела [104], Й. Мацека [50] та Й. Юрока [38]. Особливо варто виділити дослідження Й. Юрока «Чеська шляхта і

феодала в Середні віки і ранній Новий час». У центрі уваги автора найбільш впливові роди Чехії і Моравії – пани з Дубе, пани з Вартенберка і Рожемберки, які зміцнили свою могутність династичними шлюбами й взаємними протекціями. Поряд зі шляхтою Й. Юрок відзначає також зростаючу політичну роль королівських міст, яка особливо стала помітною після їхньої участі в земських і генеральних сеймах. Дослідник підкреслює, що даний процес був аналогічним і в країнах Західної Європи, з єдиною різницею, що в Чехії він відбувся на 100-150 років пізніше, ніж у Франції, Англії та Іспанії [38, с. 490].

Цілий ряд наукових доробків у гуситствознавстві присвячений розвитку міст у гуситський і післягуситський періоди. Зокрема, вчених цікавили найбільші і найвпливовіші міста того часу. Серед них можна назвати Прагу (В. Томек [84]), Пльзень (М. Белоглавок [17]), Табор (Ф. Шмагель [76]), Чеслав (А. Седлачек [71]), Літомишль (З. Неєдли [59]) тощо. Дослідники детально розглядають питання, пов'язані з економічним і соціальним життям міст, у кількісному співвідношенні показують їхню структуру населення та його ставлення до гуситства. Варто також згадати і про досить ґрунтовні роботи, пов'язані з місцем міщанства у становій суспільній організації Чехії, а також їхньою боротьбою з шляхтою за політичні права. З цього приводу заслуговують на увагу праці Й. Кейржа [46], З. Вінтера [103], В. Войтішека [100], стаття Й. Пешека і Б. Зілінського [64]. Однак детальний аналіз цих праць дозволяє стверджувати, що розглянута в них проблематика міст та стану міщан зокрема досліджена недостатньо повно, залишаючи широке поле для подальших наукових пошуків.

Одним із напрямів обґрунтування причин тяжіння чехів до встановлення станово-представницької монархії є криза чеської держави на початку XV ст., коли економічна міць та амбіції станів не співпадали з їхніми можливостями. Шляхта та міста вимагали від короля не тільки більше повноважень у політичній сфері, але й їхнього законодавчого закріплення. Дослідження даної проблеми займає помітне місце серед наукового доробку таких вчених, як В. Раушер [69], С. Руссоцкі [70], Й. Валка [97], Я. Панек [61-63]. На окрему увагу заслуговують статті Я. Панека, оскільки їхньою основною перевагою над іншими працями є наявність значного фактологічного матеріалу. Так, у своїй роботі «Станово-представницька монархія у добілогорський період часу 1526-1620 рр.» автор приділяє велику увагу таким термінологічним питанням, як «стан», «станове суспільство», «становая опозиція», «становая держава» [62, с. 164-165]. Добілогорська становая держава була, на його думку, суперечливим політичним явищем, яка прямо відображала всі антагонізми і відмінності феодального суспільства початку XVI ст. Окрім того, в чеських умовах вона страждала досить розвиненим земським партикуляризмом, поступовим звуженням кола соціальних прошарків, а також боротьбою проти більш ефективного королівського правління [62, с. 210]. У цілому

Я. Панек позитивно оцінює станово-представницький період політичної історії Чехії та неодноразово наголошує, що встановленню цієї форми держави сприяла гуситська революція.

Неабияка увага в історіографії приділяється також основними політичними інституціями, що забезпечували здійснення законодавчої, виконавчої і судової влади в чеській державі. Зокрема, даний напрямок досліджували такі представники чеської наукової думки, як К. Мали [54], І. Главачек [33], Й. Мезнік [58], В. Пешек [65], Ф. Каменічек [41-42].

Незважаючи на існування значної кількості праць радянського періоду з історії Чехії, в них рідко й фрагментарно описані проблеми впливу гуситства на інституційні та етнонаціональні процеси в чеських землях кінця XIV – початку XVI ст. Водночас необхідно відзначити той факт, що хоча у радянській історіографії і відсутнє комплексне дослідження цієї проблеми, проте окремі аспекти політико-економічного життя держави вивчені досить ретельно. Свідченням цього є ряд робіт таких вчених, як А. Озолін [9], Б. Рубцов [13], А. Глямічев [3] В. Аліксеєв [1], Г. Лівшіц [5], присвячених даній проблематиці. Разом з тим, зазначимо, що публікації Р. Постоловського [12], Т. Олексієвець [11], Г. Мельникова [7], Л. Гаркуші [2], Л. Лаптевої [4], які з'явилися останніми роками, носять, до певної міри, загальний, однобічний характер і мало розкривають сутність такого феномену, як станово-представницька монархія чи «національне» королівство Їржі з Подебрад.

Підбиваючи підсумок, насамперед необхідно констатувати той факт, що суспільно-політичні процеси у чеських землях періоду гуситської революції знайшли своє відображення у тематичній історіографії. Представники різних наукових шкіл та течій спробували здійснити та надати вичерпну інтерпретацію розуміння феномену гуситства для політичного розвитку держави. Серед них, перш за все, варто виділити школу наукового розуміння гуситства, школу Я. Голла, марксистську школу, а також, зважаючи на значний внесок у справу дослідження гуситства в останні десятиліття XX ст. і школу Ф. Шмагеля. Разом з тим зауважимо, що за попередні 40 років зарубіжними вченими (в основному чехами) накопичений значний історіографічний матеріал, який ще не отримав достойного аналізу та оцінки у працях українських дослідників гуситської революції.

Джерела та література: 1. Алексеев В. М. Зарождение и развитие крупного товарно-помещичьего производства в Чехии и Моравии 15-17 вв. / В. М. Алексеев // Учен. записки Карело-Фин. пед. ин-та. – 1955. – Т. 2. – С. 112-144.; 2. Гаркуша Л. М. Современная гуситология в Чехии. Состояние и основные направления исследований. Автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата исторических наук / Гаркуша Л. М. – М., 2007. – 23 с.; 3. Глямичев А. Н. Гуситское движение в освещении либеральной немецкой медиевистики второй половины 19 века / Под ред. С. М. Стама. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1988. – 84 с.;

4. Лаптева Л. П. Гуситское движение в Чехии XV века. Учебно-методическое пособие для студентов исторических факультетов государственных университетов / Лаптева Л. П. – М.: Изд-во Московского университета, 1990. – 93 с.; 5. Лившиц Г.М. Реформационное движение в Чехии и Германии / Лившиц Г.М. – Мн.: Внэйшая школа, 1978. – 272 с.; 6. Мацек Й. Табор в гуситском революционном движении. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1956. – 300 с.; 7. Мельников Г.П. Гуситская Чехия: раннереформационный тип культуры? / Г.П. Мельников / Средние века. – 1997. – Вып. 60. – С. 377-383.; 8. Неедлы З. Р. История чешского народа. Пер. с чеш. / Неедлы З. Р. – М.: Изд. иностр. лит., 1952. – Т. 1. – 253 с.; 9. Озолин А. И. Землевладения королевских городов Чехии и Моравии в предгуситское время / А. И. Озолин // Славян. сборник. Межвуз. науч. сб. – 1978. – Вып. 2. – С. 151-166.; 10. Озолин А. И. Зародження і розвиток елементів національної самосвідомості в передгуситській і гуситській Чехії / А. И. Озолин // Українське слов'янознавство. Респ. міжвід. наук. збірник. – 1972. – Вип. 6. – С. 3-15; 11. Олексієвєць Т.І. Місто Табор (XIV-XV, гуситський рух. Чехія) / Т.І. Олексієвєць // Грані. – 2004. – № 2. – С. 45-48; 12. Постоловський Р. Роль гуситського руху у формуванні демократичних тенденцій у Чеських землях / Р. Постоловський // Наук. зап. Рівненського держ. гуманіт. ун-ту. – Рівне, 2000. – Вип. 1. Ч. 2. Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. – С. 170-179; 13. Рубцов Б.Т. Гуситские войны (Великая крестьянская война XV века в Чехии) / Рубцов Б.Т. – М.: Государственное издательство политической литературы, 1955. – 324 с.; 14. Bachmann A. Böhmen und seine Nachbarländer unter Georg von Podiebrad (1458-1461) und des Königs Bewerbung um die Deutsche Krone / Bachmann A. – Prag: J. G. CALVE'sche K. K. Hof und Univarsität-Buchhandlung, 1878. – 309 s.; 15. Barciak A. Czechy a ziemie południowej Polski w XIII oraz w początkach XIV wieku: polityczno-ideologiczne problemy ekspansji czeskiej na ziemie południowej Polski / Barciak A. – Katowice: Uniwersytet Śląski, 1992. – 168 s.; 16. Bartoš F. Husitská revoluce / Bartoš F. – Praha: ČAV, 1965. – 236 s.; 17. Bělohávek M. Plzeň a chebský soudce / M. Bělohávek // Soudce smluveny v Chebu. Sborník příspěvků přednesených na symposiu k 550. výročí «Soudce smluveného v Chebu». – 1982. – № 1. – S. 41-43.; 18. Bosl K. Böhmen als Paradeplatz ständischer Repräsentation vom 14. bis zum 17. Jahrhundert / Bosl K. – München-Wien, 1976. – 400 s.; 19. Boubín J. Česka «národní» monarchie. K domácím zdrojům a evropskému kontextu kralovství Jiří z Poděbrad / Boubín J. – Praha; Historický ústav, 1992. – 150 s.; 20. Bůžek V. Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělohorských Čech / Bůžek V. – Praha: Historický ústav AVČR, 1996. – 239 s.; 21. Bylina S. Idee uniwersalne a czeska świadomość narodowa w późnym średniowieczu / S. Bylina // Państwo, naród, stany w świadomości wieków średnich. Pamięci B. Zientary 1929-1983. – 1990. – № 1. – S. 77-99; 22. Čechura J. České země v letech 1378-1437. Lucemburkové na českém trůně / Čechura J. – Praha: Nakladatelství Libri, 2000. – 483 s.; 23. Chládková V. Ze staročeské terminologie sociálních vztahů /šlechta, šlechtic, ibid / Chládková V. – Praha, 1980. – 400 s.; 24. Čornej P. Tajemství českých kronik: cesty ke kořenům husitské tradice. – Praha: Vyšehrad, 1987. – 350 s.; 25. Čornej P. Velké dějiny zemi Korun české / P. Čornej, M. Bláhová – Praha: Paseka, 2007. – 839 s.; 26. Drška V. Zikmund Lucemburský. Liška na trůně / Drška V. – Praha: Epoque, 1996. – 87 s.; 27. Fiala Z. Přemyslovské Čechy. Český stát a společnost v letech 985-1310 / Fiala Z. – Praha: Svoboda, 1975. – 245 s.; 28. Goll Jar. Dějiny a dějepis /Goll J. – Praha: Zvi. otisk z «Athenaea», 1888. – 103 s.; 29. Graus F. Die Bildung eines Nationalbewusstseins im im mittelalter Böhmen / F. Graus // Historica. – 1966. – № 13. – S. 5-49; 30. Graus F. Několik poznámek ke středověkému učení o společnosti / F. Graus // ČSČH. – 1959. – № 7. – S. 211-229; 31. Graus F. Randgruppen

der städtischen Gesellschaft im Spätmittelalter / F. Graus // Zeitschrift für historische Forschung. – 1981. – № 8. – S. 285-395; **32.** Heymann F. George of Bohemia. King of Heretics / Heymann F. – Princeton: University Press, 1965. – 763 s.; **33.** Hlaváček I. Husitské sněmy / I. Hlaváček // Sborník historický. – 1956. – № 4. – S. 71-109; **34.** Hoensch J. Kaiser Sigismund. Herrscher an der Schwelle zur Neuzeit 1368-1437. / Hoensch J. – München: C.H. Beck, 1996. – 652 s.; **35.** Holeček J. Příspěvky k metodologickým aspektům výzkumu české šlechty v období husitské revoluce / J. Holeček // Ústecký sborník historický. – 1979. – № 10. – S. 83-106; **36.** Iwańczak W. Ludzie miecza, ludzie molidtwy i ludzie pracy: trójpodział społeczeństwa w średniowiecznej myśli czeskiej / Iwańczak W. – Kielce: Wyższa Szkoła Pedagogiczna, 1989. – 272 s.; **37.** Janáček J. České dějiny. Doba předbělohorská / Janáček J. – Praha, 1971. – Díl I. – S. 445 s.; **38.** Jurok J. Česka šlechta a feudalita ve středověku a raném novověku. Majetková a sociální struktura, politická moc a kulturní reprezentace šlechty a feudalita v českém státě ve XIII – první polovině XVII století / Jurok J. – Nový Jičín: Micro Precision Components, 2000. – 607 s.; **39.** Jurok J. Šlechtické zemské úřady a rodová majetková moc v předbělohorských Čechách a na Moravě (1526-1620) / J. Jurok // ČČM. – 1991. – № 110. – S. 231-249; **40.** Kalivoda R. Husitská ideologie / Kalivoda R. – Praha: Nakladatelství ČAV, 1961. – 560 s.; **41.** Kameníček F. Zemské sněmy a sjezdy moravské. Jejich složení, obor působnosti a význam od nastoupení na trůn krále Ferdinanda I. až po vydání obnoveného zřízení zemského (1526-1628) / Kameníček F. – Brno: Zemský výb. markrabství Mor., 1900. – Díl 1. – 562 s.; **42.** Kameníček F. Zemské sněmy a sjezdy moravské. Jejich složení, obor působnosti a význam od nastoupení na trůn krále Ferdinanda I. až po vydání obnoveného zřízení zemského (1526-1628) / Kameníček F. – Brno: Zemský výbor markrabství moravského, 1902. – Díl 2. – 800 s.; **43.** Kavka F. Vláda Karla IV. za jeho císařství. Země České koruny, rodová, řížská a evropská politika (1364-1378). / Kavka F. – Praha: Karolinum, 1993. – Díl 2. – 292 s.; **44.** Kejř J. Aus Böhmens Verfassungsgeschichte. Staat-Städtewesen-Hussitentum / Kejř J. – Prag: Filosofia, 2006. – 517 s.; **45.** Kejř J. Husité / Kejř J. – Praha: Panorama, 1984. – 265 s.; **46.** Kejř J. Vznik městského zřízení v českých zemích / Kejř J. – Praha: Karolinum, 1998. – 345 s.; **47.** Klassen J. M. The nobility and the making of the Hussite revolution / Klassen J. – New-York: East European Quarterly, 1978. – 341 s.; **48.** Klučina P. České země za Jiřího z Poděbrad a Jagellovců / Klučina P. – Praha: Albatros, 1994. – 63 s.; **49.** Loshner G. Königtum und Kirche zur Zeit Karls IV / Loshner G. – München: R. Oldenbourg, 1985. – 209 s.; **50.** Macek J. Česká středověká šlechta / Macek J. – Praha: Argo, 1997. – 156 s.; **51.** Macek J. Jiří z Poděbrad / Macek J. – Praha: Svobodné slovo, 1967. – 272 s.; **52.** Malý K. Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku do r. 1918 / K. Malý, F. Sivák. – Jinočany: H & H, 1993. – 533 s.; **53.** Malý K. K tzv. Problému centralizující se monarchie / K. Malý // Česká národní rada, sněm českého lidu. – 1970. – № 1. – S. 672-674.; **54.** Malý K. Počátky českého sněmovnictví (do konce 14. století) / K. Malý // Česká národní rada, sněm českého lidu. – 1970. – № 1. – S. 75-91; **55.** Mezník J. Čechy a Morava ve 14. století / Mezník J. – Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. – 68 s.; **56.** Mezník J. Česká a moravská šlechta ve 14. a 15. století / J. Mezník // Sborník historycký. – 1990. – № 37. – S. 7-36; **57.** Mezník J. Praha před husitskou revolucí / Mezník J. – Praha: Academia, 1990. – 300 s.; **58.** Mezník J. Vývoj a systém stavovské reprezentace v českých zemích v pozdním středověku / J. Mezník // SPFFBU. – 1997. – № 44. – S. 60-80; **59.** Nejedlý Z. Dějiny města Litomyšle a okolí / Nejedlý Z. – Litomyšl: Osada, město a okres Litomyšl, 1903. – 372 s.; **60.** Palacký F. Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě. Dle původních pramenů vypravuje. vyd. Péčí Dr. Bohuslava Riegra / Palacký F. – Praha: Bursík a Kohout, 1906. – D VI. – 579 s.; **61.** Pánek J. Proměny stavovství v Čechách a na Moravě v 15. a v první polovině 16. století / J. Pánek // FHB. – 1982. – № 4. – S. 179-217;

62. Pánek J. Republikánské tendence ve stavovských programech doby předbělohorské / J. Pánek // FHB. – 1985. – № 8. – S. 43-62; **63.** Pánek J. Stavovství v předbělohorské době 1526-1620 / J. Pánek // FHB. – 1984. – № 6. – S. 163-218; **64.** Pešek J. Městský stav v boji se šlechtou na počátku 16. století / J. Pešek, B. Zilynskyj // FHB. – 1984. – № 6. – S. 135-140; **65.** Pešek J. Vztah k městům a problematika pražských dějin doby jagellonské v kronice české václava hájka z libočan / J. Pešek, B. Zilynskyj // Pražský sborník historycký. – 1983. – № 16. – S. 53-76; **66.** Polívka M. K biografii Mikuláše z Husi / M. Polívka // FHB. – 1981. – № 3. – s. 195-261; **67.** Polívka M. Někteře aspekty vývoje stavovství v české společnosti předhusitské a husitské doby / M. Polívka // FHB. – 1984. – № 6. – S. 15-23; **68.** Polívka M. Proměny představ o uspořádání českého státu a společnosti v husitské revoluci / M. Polívka // FHB. – 1988. – № 12. – C. 305-326; **69.** Rauscher V. Volební kapitulace a korunovační reversy panovníků ve státech střední Evropy / Rauscher V. – Bratislava: Právnická fakulta university Komenského, 1925. – 155 s.; **70.** Russocki S. Protoparlamentaryzm Czech do początku XV wieku / Russocki S. – Warszawa: Wydaw. Uniw. Warszawskiego, 1973. – 124 s.; **71.** Sedláček A. Děje města Čáslavě / Sedláček A. – Praha: Nákladem Obč. záložny Čáslavské, 1874. – 290 s.; **72.** Seibt F. Karol IV. Cezarz w Europie 1348-1378 / Przełożył Czesław Tarnogórski. – Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1996. – 435 s.; **73.** Seibt F. Revolution in Europa. Ursprung und Wege innere Gewalt / Seibt F. – München, 1984. – 221 s.; **74.** Semotanová E. Doba krále Jiřího z Poděbrad / Semotanová E. – Praha: Kartografie, 2006. – 33 s.; **75.** Šmahel F. Dějiny Táboru / Šmahel F. – České Budějovice: Jihočes. nakl., 1988. – 326 s.; **76.** Šmahel F. Dějiny Táboru / Šmahel F. – České Budějovice: Jihočes. nakl., 1988. – 326 s.; **77.** Šmahel F. Husitská revoluce. Doba vymknutá y kloubů / Šmahel F. – Praha: Univerzita Karlova, 1993. – Díl 1. – 498 s.; **78.** Šmahel F. Husitská revoluce. Doba vymknutá y kloubů / Šmahel F. – Praha: Univerzita Karlova, 1993. – Díl 1. – 498 s.; **79.** Šmahel F. Husitská revoluce. Epilog bouřlivého věku / Šmahel F. – Praha: Historický ústav Akademie věd České republiky, 1993. – Díl 3. – 602 s.; **80.** Šmahel F. Husitská revoluce. Kořeny české reformace / Šmahel F. – Praha: Historický ústav AV ČR, 1993. – Díl 2. – 362 s.; **81.** Šmahel F. Husitská revoluce. Kronika válečných let / Šmahel F. – Praha: Historický ústav Akademie věd České republiky, 1993. – Díl 3. – 419 s.; **82.** Spěváček J. Václav IV (1361-1419). K předpokladům husitské revoluce / Spěváček J. – Praha: Nakladatelství Svoboda, 1986. – 773 s.; **83.** Šubert F. A. Král Jiří z Poděbrad. Historická povídka z druhé polovice 15 věku / Šubert F. A. – Praha: Strom, 1925. – Díl 1. – 406 s.; **84.** Tomek V. V. Dějepis města / Tomek V. V. – Praha: Řivnáč, 1906. – D 6. – 350 s.; **85.** Třeštík D. K sociální struktuře přemyslovských Čech / Třeštík D // ČsČH. – 1971. – № 19. – C. 537-567; **90.** Třeštík D. Nástin vývoje české šlechty do konce 15. století / D. Třeštík, M. Polívka // Struktura feudální společností na území Československa a Poska do přelomu 15. a 16. století. – 1984. – № 5. – S. 99-133; **91.** Uhlíř Z. Otázka stavovství v době předhusitské / Z. Uhlíř // FHB. – 1984. – № 6. – S.55-60; **92.** Urbánek R. Jiří z Poděbrad a české národní království / Urbánek R. – Praha: Nakladem «Národa», 1920. – 34 s.; **93.** Urbánek R. O volbě Jiřího z Poděbrad za krále českého 2 března 1458 / Urbánek R. – Praha: Nakl. ČSAV, 1958. – 107 s.; **94.** Urbánek R. Věk Poděbradský. Čechy za kralování Jiřka z Poděbrad. Leta 1460-1464 / Urbánek R. – Praha: Nakladatelství Československé Akademie Věd, 1962. – 823 s.; **95.** Válka J. Česká společnost v 15.-18. století. I. Předbělohorská doba / Válka J. – Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972. – 119 s.; **96.** Válka J. Morava a česká koruna na přelomu 15. a 16. století / J. Válka //SPFFBU. – 1988. – ? 35. – 143-155; **97.** Válka J. Středověké kořeny mocenského dualismu panovníka a obce / J. Válka // ČMM. – 2004. – № 2. – S. 311-335; **98.** Válka J. Zrod moravské stavovské obce / J. Válka // Jižní Morava. – 1986. – № 22. – S. 73-80; **99.** Vaněček V. Dějiny státu a práva v Československu do roku

1945 / Vaněček V. – Praha: Orbis, 1970. – 534 s.; **100.** Vojtíšek V. Soud a rada v královských městech českých / V. Vojtíšek // Výbor rozprav a studií. – 1953. – № 3. – S. 240- 272; **101.** Vybíral Z. Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku / Vybíral Z. – České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, 2005. – 391 s.; **102.** Wihoda M. Geneze moravské šlechty / M. Wihoda // Acta historica et museologica Univesitatis Silesiae Opaviensis. Řada C, 2/1995. Sborník k 65. narozeninám doc. dr. Jaroslava Bakaly, CSc. – Opava, 1995. – S. 23-41; **103.** Winter Z. Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku / Winter Z. – Praha: Matice česká, 1890. – D.1. – 902 s.; **104.** Zháněl S. Jak vznikla staročeská šlechta. Příspěvek k nejstarším politickým a sociálním dějinám českým / Zháněl S. – Brno: nákl. vl., 1930. – 228 s.; **105.** Zilynskyj B. Česká šlechta a počátky husitství (1410-1415) / B. Zilynskyj // JSH. – 1979. – № 52. – S. 52-63.

УДК 94(431)«14/15»

Олександр МАСАН

**ДЕРЖАВА НІМЕЦЬКОГО ОРДЕНУ В ПРУСІЇ: ЕПІЛОГ
(1454-1525 PP.)**

У статті йдеться про комплекс причин та конкретні обставини занепаду і скасування влади Німецького ордену в (Східній) Пруссії, запровадження там лютеранської конфесії та секуляризацію володінь «хрестоносців» у 1525 р.

Ключові слова: Німецький орден, Пруссія, Польща, лютеранство, секуляризація.

Александр МАСАН

**ГОСУДАРСТВО НЕМЕЦКОГО ОРДЕНА В ПРУССИИ: ЭПИЛОГ
(1454-1525 ГГ.)**

В статье речь идет о комплексе причин и конкретных обстоятельствах упадка и упразднения власти Немецкого ордена в (Восточной) Пруссии, введении там лютеранской конфессии и секуляризации владений «крестоносцев» в 1525 г.

Ключевые слова: Немецкий орден, Пруссия, Польша, лютеранство, секуляризация.

Oleksandr MASAN

**STATE OF TEUTONIC KNIGHTS IN PRUSSIA: EPILOGUE
(1454-1525)**

The article focuses on the complex of causes and concrete circumstances of the decadence and the abolition of the power of Teutonic Knights in (Eastern) Prussia, the introduction of the Luthers confession there and possessions of the «crusaders» secularization in the 1525.

Key words: Teutonic Knights, Prussia, Poland, Lutheranism, secularization.